بهره وری از هنر آیینه‌کاری در تلطیف فضای معماری باتوجه به بازانگاری فضای معماری اسلامی

علی ترکمان [۱]، امیرحسین فرشچیان [۲]

[۱]دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی معماری دانشگاه ایرانمهر قروه

[۲]دانشجوی دکتری معماری اسلامی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

AmirFarshchian@Tabriziau.ac.ir

چکیده

آینه کاری هنری کاملاً اسلامی است و حاوی اشکال هندسی اسلامی می باشد. چنانکه میتوان آن را هنری دینی و سنتی تلقی کرد. نور مطلق خداوند است و همین طور نور در اسلام سمبل هدایت مومنین از تاریکی و ظلالت معرفی شده است، پس بازخورد نور از آینه هایی با شکستگی های زیاد و طرح های متنوع علاوه بر ایجاد فضای زیبا، می‌تواند حس وحدت و یگانگی خداوند را نیز یادآور باشد. در مکان هایی هم که آینه کاری شده، اشکال هندسی آینه و حضور نور و تاثیر متقابل آن بر آینه، فضای عرفانی خاصی را ایجاد کرده است که تاثر گرفته از آیه های قرآن می باشد. علاوه بر این ها آینه کاری در شاخصه های معماری مدرن نیز قابل بررسی می باشد، آینه کاری می‌تواند روشی برای جلوگیری از پژواک های متوالی صوت باشد. تغییر شکل، پرهیز از سطوح موازی و یا ایجاد شکستگی در سطوح صاف از پژواک های متوالی جلوگیری می‌کند. این مقاله با روش توصیفی تحلیلی به بررسی هنر آینه - کاری و حکمت آن در معماری اسلامی و همچنین نقش های کاربردی آن از قبیل کمک به تشخیص وضوح گفتار در معماری(آکوستیک) می پردازد. در نتیجه با بررسی آینه کاری توجه به این نکته که نور در معماری اسلامی ایران همیشه به منزله روشن کردن کامل فضای معماری بکار نمی رود و بلکه گاهی جنبه عرفان و تقدس به خود گرفته و جنبه های دیگر فضا چون رنگ و بافت را تحت تاثیر قرار داده و بر آنها تاکید می‌کند، بارزتر می گردد و استفاده از هنر آینه کاری مبین رسیدن کثرت به وحدت الهی می باشد.

واژگان کلیدی: معماری اسلامی؛ فضای معماری؛ آیینه‌کاری؛ بازانگاری فضا.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- مقدمه

آیینه‌کاری هنر ایجاد شکل های منظم در طرح ها و نقوش متنوع و با قطعات کوچک و بزرگ آینه به منظور تزئین بین سطوح داخلی بنا است . حاصل این هنر فضایی است پر تلالو و درخشان که از بازتاب پی در پی نور در قطعات بی شمار آینه پدید می‌آید. یکی از آخرین ابتکارات هنرمندان ایرانی در گروه هنرهای زیبا هنر آینه کاری می باشد که ایرانیان آن را در تزیین درون بنای معماری و تلطیف فضای موجود به کار می گرفتند. این هنر به دلیل این که به دقت،حوصله و ظرافت بسیار در حال اجرا نیازمند است از زمان پیدایش تا به حال مختص هنرمندان ایرانی بوده است. اجراکنندگان این هنر،به این علت که به دقت و ظرافت و حوصله بسیار در کار نیازمند است، از زمان پیدایش آن تاکنون، همواره هنرمندان ایرانی بوده اند . خلق اثر هنری که در نگاه مخاطبان،خود را در نهایت تکامل و زیبایی به نمایش می گذارد به عوامل بسیاری وابسته

است که حتی با عدم حضور یکی از آنها موجب می شود که آن اثر به صورت یک اثر ناقص به نمایش در آید. آینه در معماری ایران نماد اهورامزدا می‌باشد(طوفان،۱۰:۱۳۸۵) که بازتاب روشنایی خدا را می‌توان در آن دید و در معماری اسلامی حکمت حضور خود را از آب گرفته است که در و دیوار و سقف از آن پوشیده شده است و در نهایت فرد خود را درون یک تمامیت پاک در می یابد. معماری و هر آنچه که چشم بشر قادر به دیدن آن می باشد به تابش نور وابسته است وهمچنین نور باعث به وجود آمدن اشکال متنوع فضایی است و یک معمار عهده دار این وظیفه است که اول فضا را ایجاد و بعد به آن با تابش نور اجازه حضور و تجلی بدهد که در معماری اسلامی با استفاده از هنر آینه کاری به نمایش در آمده است، به گونه ای که با تابش نور و بازتاب آن به یک کل واحد که از قرارگیری اجزای بسیاردر کنار یکدیگر متشکل می شود فضایی پر از حضور خدا را نشان می دهد که همان وحدت ویگانگی ذات بی نهایت خداوند است. باتوجه به این موضوعات نگارنده در این تحقیق در پی پاسخگویی به این موضوع می باشد که چگونه می‌توان به واسطه به کارگیری و مجهز نمودن فضای معماری به هنر آیینه کاری فضایی تلطیف کننده بصری روانی برای مخاطبان فضایی فراهم آورد.

۲- پیشینه تحقیق

در مطالعات و پژوهش های انجام شده در زمینه آینه کاری بیشتر به پیشینه و خواستگاه این هنر پرداخته شده است که به طور کلی مطالبی که در این خصوص نگاشته شده عموماً به معرفی تاریخچه آینه کاری می پردازد. در مقاله‌ای تحت عنوان "بازشناسی الگو های آینه کاری در بناهای قاجاری شیراز" به نگارش محمد علی آبادی و سمیه جمالیان در سال ۱۳۹۱ انجام شده است نتایج تحقیق بیانگر آن است که آینه کاری از هنرهای پررونق دورهٔ قاجار است که برای تزیین بناهای سلطنتی و همچنین زیارتگاه ها به کار رفته است. در این مکان ها، آثار شگرفی از متن بندی ها، رسمی بندی ها، آونگ های آویز(مقرنس ها) و انواع کارهای گره و اسلیمی سازی و همچنین نقاشی و خطاطی پشت آینه دیده می شود. آینه کاری در این سه دسته از بناها بسته به نوع کاربری متفاوت است. در خانه های مسکونی این هنر به صورت آینه کاری روی گچ است که بیشتر روی دیوار و در طرح های گل و گلدان کار شده است. در مکان های زیارتی نیز فلسفهٔ عمیق اسلامی ـ عرفانی و وحدت و کثرت در بیشتر آثار هنری اسلامی به ویژه در هنر آینه کاری متجلی است. در این مکان ها، آینه کاری به صورت پوشانندهٔ کل سطح و تکنیک آینه کاری روی آینه و آونگ های آویز(مقرنس) است که روی دیوار و سقف و حاشیهٔ قرنیز و به صورت طرح های گره و اسلیمی کار شده است. در باغ ها نیز آینه کاری به صورت پوشانندهٔ کل سطح و دیوار و قسمتی از سقف و همچنین آینه کاری روی گچ به کار رفته است. تکنیک آینه کاری در باغ ها به صورت آینه کاری به همراه نقاشی و تزیینات چوبی در سقف و نیز آینه کاری روی گچ در قسمت دیوار و سقف و طرح های گره و اسلیمی و گل و گلدان است.

در مقاله‌ای تحت عنوان" اهمیت آینه کاری در دوره های صفویه و قاجار" که توسط قاسم غلامرضانیا فلاح، روح الله عزیز نژاد و علی وعظی انجام گرفته که در آن مروری بر تاریخچه این هنر داشتند و آن را در بناهای دوره قاجار که به سه دسته مسکونی،زیارتی و باغی تقسیم کرده اند مورد بررسی قرار داده اند که گونه هنر آیینه کاری در این سه نوع کاربری متفاوت است این پژوهش ضمن بررسی هنر آیینه کاری در دوره صفویه و قاجار تبلور این هنر نفیس را در ساختار بناهای بجا مانده به ویژه مساجد واماکن مقدس را مورد مطالعه قرار داده است.

در مقاله‌ای تحت عنوان" بررسی حکمت هنر آینه کاری در معماری اسلامی" که توسط ناهیده تقوی در سال ۱۳۹۴ انجام شده است آیینه_کاری را هنری دینی و سنتی تلقی کرد .نور مطلق خداوند است و همین طور نور در اسلام سمبل هدایت مومنین از تاریکی و ظلالت معرفی شده است، پس بازخورد نور از آینه هایی با شکستگی های زیاد و طرح های متنوع علاوه بر ایجاد فضای زیبا، می‌تواند حس وحدت و یگانگی خداوند را نیز یادآور باشد .در مکان هایی هم که آینه کاری شده، اشکال هندسی آینه و حضور نور و تاثیر متقابل آن بر آینه، فضای عرفانی خاصی را ایجاد کرده است که تاثیر گرفته از آیه های قرآن می باشد .علاوه بر این ها آینه کاری در شاخصه های معماری مدرن نیز بررسی نموده است، که آینه کاری می‌تواند روشی برای جلوگیری از پژواک های متوالی صوت باشد .تغییر شکل، پرهیز از سطوح موازی و یا ایجاد شکستگی در سطوح صاف از پژواک های متوالی جلوگیری می‌کند .این مقاله با روش توصیفی تحلیلی به بررسی هنر آینه- کاری و حکمت آن در معماری اسلامی و همچنین نقش های کاربردی آن از قبیل کمک به تشخیص وضوح گفتار در معماری)آکوستیک(می پردازد .در نتیجه با بررسی آینه

کاری در خانه های قدیمی اردبیل، توجه به این نکته که نور در معماری اسلامی ایران همیشه به منزله روشن کردن کامل فضای معماری بکار نمی رود و بلکه گاهی جنبه عرفان و تقدس به خود گرفته و جنبه های دیگر فضا)رنگ، بافت و...(را تحت تاثیر قرار داده و بر آنها تاکید می‌کند، بارزتر می گردد و استفاده از هنر آینه کاری مبین رسیدن کثرت به وحدت الهی می باشد.

۳- روش تحقیق

این مطالعه از نوع تحلیلی- محتوایی بوده و ابزار گردآوری داده ها به صورت تحلیل کیفی مفاهیم و نظریه های موجود از ابعاد مورد مطالعه نمونه موردی است. در این پژوهش، تلفیقی از روش تحقیق همبستگی و روش تحقیق کیفی به کار رفته است تا بتوان ارزیابی چند متغیر و روابط بین آنها را در شرایط واقعی مقدور ساخت.

۴- فرضیه تحقیق

نور سر چشمه ی وجود همه ی هستی است. با روشن کردن سطح اجسام، و تابش نور به آنها پیرامون و یک محیط مرئی را اهدا میکند. و جمع شدن سایه در پشت آنها به اجسام عمق می_دهد. اجسام تنها در مرزهای روشنایی و تاریکی است که معنی پیدا می_کنند, و شکل خود را بدست آورده و نشان می_دهند و بازتاب پیاپی نور در هنر آینه کاری می‌تواند نوری را که از منبع خود پراکنده می_شود را تکه تکه کند و نور را با تمام خاصیت حیات بخشش به دقت در دام خود اسیر کند که نور در هر لحضه بازتابی خاص و از جهات مختلف نمایش می_ یابد که می‌تواند در تلطیف فضای معماری با توجه به بازانگاری فضای معماری اسلامی و نگاه معماری سنتی و معماری اسلامی و جایگاه هنر آینه کاری در دلنشین شدن فضای معماری نقش داشته باشد.

۵- هنر آینه کاری در تاریخ زمان معماری معاصر

آینه کاری را میتوان در زمره آخرین هنرهایی دانست که ایرانیان در تزیینات داخلی از آن استفاده کردند .افرادی که در ابتدای امر این رشته شروع به فعالیت واجرا هنر آینه کاری با استفاده از تکه های آینه با دقت و ظرافت فراوان به خلق آثار پرداختند.امروزه در رشته طراحی داخلی، آینه به عنوان ماده ای الهام بخش، مورد علاقه بسیاری از هنرمندان است. اوج هنر آینه کاری در ایران قدیم را میتوان در دوره صفویه و قاجار جستجو کرد.شاید دلیل آن را در ورود اتباع کشورهای دیگر در دربار پادشاهان دانست. آینه کار به منظور خلق جهان جاودانی خویش، اشیاء را از محیط معمولشان به محیط درون آینه ها انتقال می دهد تا تکان ناشی از حضور غیر معمولشان در محیط جدید ایجاد ابهام کند. وی طرحی هندسی از خطوط عمودی، افقی و مورب را روی دیوار سامان می دهد که هر لحظه در پی حرکت نگاه بیننده، موج جدیدی از کنش بصری را به وجود می آورد و تجربهٔ جدیدی از مشاهده اثر را باعث می شود.«این به تجربهٔ کسی شباهت دارد که شکل های یک منظره را یکی یکی درک می کند و ابعاد نسبی اشیاء به جای آنکه تا ابد به وسیلهٔ یک پرسپکتیو تک نقطه ای یا دو ً نقطه ای مانند آنچه معمولا در یک عکس می بینیم تثبیت شده باشد تغییر پیدا می کند(گاردنر، ۱۳۷۸ :۶۰۰)

هنر آینه کاری شناخته شده در ایران مربوط به دوره صفوی است. بنابر مدارک موجود، گویا نخستین بار آینه در تزیین بنای دیوان خانه شاه طهماسب صفوی در قزوین بکار گرفته شده است. کاربرد آینه در ساختمان، که در قزوین آغاز شد، پس از انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان در این شهر و دیگر شهرهای ایران همچون اشرف(بهشهر(گسترش یافت و در تزیین بسیاری از کاخ های دوره صفوی، که شمار آن ها به نوشته شاردن تنها در اصفهان به ۱۳۷دستگاه می رسید، از آن بهره گرفته شد .در سده سیزدهم هجری(نوزدهم میالدی)، که آینه کاری رواج و رونق و ظرافت و دقت بیشتری یافت، جام های نازک آینه کاری در آلمان ساخته و به ایران فرستاده می شد(ریاضی، ۱۳۷۵ :۱۲ .)این جام ها را آینه کاران ایرانی می‌توانستند به آسانی به شکل های هندسی دلخواه ببرند و بکار برند. در آغاز، آینه کاری به صورت نصب جام های یکپارچه بر بدنه بنا معمول بود. در چهلستون اصفهان بر دیوار سر حوض آینه ای بزرگ و شفاف نصب کرده بودند که "آینه چهل ستون نما" یا "جهان نما" نامیده می شد. و بزرگی و روشنی آن بدان حدی بود که تصویر مردمی که از "درب عرابه" وارد چهلستون می شدند در آینه دیده می شد.(جابری انصاری، ۱۳۲۱ :۳۴۴)

آینه کاری در آغاز به صورت نصب شیشه های یک پارچه بر روی دیوار بنا رایج بود، چنان که درکاخ چهلستون اصفهان بر دیوار سرحوض، آینهٔ بزرگ و شفاف نصب کرده بودند که به آینهٔ چهلستون نما یا جهان نما مشهور است. سپس قطعات آینه به تدریج کوچک تر و ریزتر شد و به اشکال مثلث، لوزی، شش گوش و...درآمد و هنرمندان آن ها را به صورت الماس تراش به کار بردند(پوپ، ۱۳۵۵ .۴۰۱.(در این میان، کاخ معروف به "آینه خانه"، که به سبب کاربرد آینه بسیار در تزیین آن بدین نام شهرت یافته بود، جایگاهی ویژه داشت. "آینه خانه" به روزگار پادشاهی شاه صفی در کنار زاینده رود ساخته شد. سقف و تالار و ایوان و دیواره های این بنا، با آینه های یکپارچه به درازای ۱/۳ تا ۲ متر و پهنای کمتر از ۳ متر آراسته شده بود و بازتاب تصویر زاینده رود و بیشه های سواحل شمال آن در آینه ها منظره ای جالب و دلپذیر پدید می آورد(سمسار و ذکا، ۱۳۷۴)

مصالح و مواد مورد استفاده در هنر آینه کاری عبارت اند از: آینه، سریش وگچ نرم. ابزار هایی که در هنر آینه کاری استفاده می شوند عبارت اند از: الماس آینه بر(نرم بر)، گونیا، خط کش، قلم طراحی، خط کش چوبی برای خط اندازی روی شیشه، میز زیر دست، الگوی مقوایی، دم بر، بوم خوار و کاردک برای نصب. ضخامت مطلوب آینه برای آینه کاری یک میلی متر است، اما تا ضخامت دو میلی متر یا بیشتر نیز به کار برده شده است. هرچه قطر آینه کم تر باشد آسان تر بریده می شود و جفت کردن آن نیز دقیق تر صورت می پذیرد.

۵-۱- دیدگاه معماری سنتی به هنر آینه کاری

آینه کاری ایرانی گونه ای دیوارنگاری به شمار می آید، ولی به اعتبار ویژگی های بینشی، مضمونی و ساختاری، با انواع دیگر دیوارنگاری در جهان متفاوت است. هنر آینه کاری عمدتاً در تزیینات داخلی بناهای تاریخی بویژه اماکن مذهبی کاربرد دارد. بنابراین آینه کار می کوشد خالقیت تصویری اش را با آراستگی و پرداخت پر وسواس در آمیزد، عرصه عمل وی چندان وسیع نیست ولی در همین محدوده نیز می‌تواند قدرت تخیل و چیره دستی خویش را در حد کمال به نمایش گذارد، به سبب مرارتی زاهدانه که آینه کار ایرانی برای تسلط بر وسیله بیان خویش تحمل می‌کند، کارش بعدی معنوی می یابد(پورزرین، ۷۶،۱۳۹۲). در جهان باستان عقاید مذهبی مایه اصلی و عنصر اساسی هنرها به شمار می رفت. در آن دوران، هنر در خدمت مذهب بود و همواره برای بیان مفاهیم مجرد و توضیح امور معنوی و مذهبی از هنرهای گوناگون و از رموز و اشارات و نمادهای مختلف استعانت می جستند و از این طرز بیان نمادین به شدت، وسعت و قدرت فراوان استفاده می کردند(موسوی و آیت اللهی، ۴۸،۱۳۹۰)

معماری سنتی ایران،تجلی نمادین جهانی ابدی و ازلی است که این جهان را محلی گذرا و واسطه ای برای رسیدن به مرتبه_ای والاتر به منظور وصول به آرامش درونی می_داند ؛ معماری ایران که به صورت_های گوناگون در بناهای مختلف متجلی گشته، جایگاه خاصی را داراست که در آن،عقاید و رسوم و آیین_ها در شرایط جغرافیایی و اقلیمی نمود بارزی دارد و حاصل دسترنج هنرمندانی است که برای اعتلای این هنر با تکیه بر ایمان خویش،از جانِ خود مایه گذاشته و در این راه از هیچ کوششی دریغ نورزیدهاند. همراه با اساتید معماری، استادان صنایع دستی نیز با همان تفکر فوق اما تجلی یافته در هنرِ خاص خویش، تکامل بخش و اثرگذار بر معماری سنتی ایرانی بوده اند. آینه کاری از هنرهای ظریفی است که در نماسازی داخلی بناها، در بالای ازارهها، رواقها، طاقها، سرسراها، شبستانها و موارد دیگر به کار می رود .

۵-۲- هنر آینه کاری معرفی برای وجود هنر لطیف در معماری اسلامی

واژه «تزیین» و «تزیینات» در فرهنگ ایران-اسلامی به گستردگی تعاریف ذکرشده کاربرد دارد و این موضوع در شرایط و جایگاه های گوناگون زندگی، از رتبه و مفهوم متغیری بر خوردار است که در فرهنگ و ادب ایران و نیز محاوره های اجتماعی اغلب شناخته شده است. مزید بر این که در حکمت اسلامی برای تزیین مقام و حقیقتی متعالی قائل هستند، چنان چه گفته شده:« در زبان عربی ماده(ز ین) در مقابل ماده(شین) است؛ به معنای کارها و چیزهایی است که عیب و نقص را از بین ببرد،(شین) به معنای هر چیزی است که مایه رسوایی، نقص انسان و نفرت اشخاص از او بوده باشد.... و در «مفردات راغب در معنای کلمه«زین» گفته است:« زینتی حقیقتی است که انسان را در هیچ یک از

حالاتش معیوب نسازد، نه در دنیا و نه در آخرت و اما چیزی که در حالتی انسان را زینت می دهد و در حالات دیگر نه، نیست».(انصاری،۱۳۸۱، ۶۳)

معماران با ذوق، با ایجاد زیباترین طرح های آینه کاری، ستاره های هم آراسته و صور فلکی، نگاه توحید محور در طرح های هندسی خود ایجاد کرده اند .با آوردن این طرح ها در فضاهای مقدس، یاد آور هدایت انسان با ستارگان شده اند و زیبایی استفاده از آن ها با منور کردن فضا بوسیله آینه های کار شده، نشان از توجه هنرمندان به آیات قرآنی می باشد .اصل توحید مهمترین جایگاه را در هنر و فرهنگ اسلامی دارد .شیوه های گوناگونی در قالب های ساختاری و یا تزئینات نقشمایه ها و طرح ها برای بیان آن در انحاء هنر و معماری به کار رفته است .استفاده از طرح ها و الگو های هندسی و انتخاب زبان تجریدی و رمزی در آرایه های اسلیمی و ختایی، از جمله این شیوه ها به شمار می آید (اکبری،،۱۳۹۳،۴).

۶- جایگاه هنر آینه کاری در معماری اسلامی

هنر از دیدگاه اسلامی عبارت است از ساخت و پرداخت اشیا بر وفق طبیعتشان، که خود حاوی زیبایی بالقوه ای است. بر این اساس وظیفه ی هنرمند مسلمان فقط این است که زیبایی را که جوهر هنر است، بر آفتاب اندازد و شرافت ماده را که از ذات حق بهره می گیرد، عیان سازد(بورکهارت تیتوس، ۱۳۶۵،۱۳۴). مبانی زیبایی شناسی و حکمی هنر ومعماری اسلامی برخواسته از ارزش های قرآنی و فرهنگ اسلامی است و دست یابی به حقایق هنر اسلامی در گرو تقرب به منابع قرآنی است این امر، کلیه تحقیقات و پژوهش های هنر اسلامی را همسو با ارزش های فرهنگ اسلامی می گرداند(اکبری، ۶،۱۳۹۳). فلسفه ی عمیق اسلامی، عرفانی و وحدت و کثرت در هنرآینه کاری متجلی است. با بررسی هندسه آینه کاری ها در خانه های قدیمی اردبیل از جمله ستاره های هم آراسته و صور فلکی، نگاه توحید محور در طرح های هندسی به روشنی نشان داده شده است. همچنین می‌توان به این نتیجه رسید که هنرمند با استفاده از طرح آینه کاری توانسته زیبایی فضاها را دوچندان کند به گونه ای که، به هنگام شکست، نور به صورت پرتویی از انوار بی شمار دیده می شود و کسی که وارد بنا می شود، وحدانیت را حس می‌کند و با الهام از پاکی آینه، به خلوص و پاکی در قبال پروردگار دعوت می شود.(تقوی، ۱۳۹۴).

مضمون اساسی اسلام، همانا وحدتی است که همواره در همه سطوح آن وجود داشته و کار هنرمند تنها شناختن و نمایان ساختن آن است. در هنر اسلامی وحدت هرگز پیامد پیوستگی عوام تشکیل دهنده نیست، بلکه ذاتی است و همه اشکال فردی از آن حاصل می شود(بورکهارت،۳۶۵ ۱ :۸۶ °۸۷). برای هنرمند مسلمان نحوه ی ظهور وحدت در کثرت و رجوع کثرت به وحدت به معنای توحید، مهمترین رمز و راز است(اعوانی، ۱۳۷۵ :۳۴۰.)و هنر آیینه کاری با تمام اجزا و قطعات کوچک تشکیل دهنده خود هندسه را به نمایش می_گذارد که می_توان ذات واحد خداوند را در همان هندسه که از به هم پیوستن اجزا تشکیل شده است را مشاهده کرد .

۷- تالار آیینه کاخ گلستان

تالار آینه همزمان با تالار سلام(حدود سال ۱۲۹۱ ه.ق) ساخته شده و اصولا جزو بنای موزه جدید محسوب میگردیده است و در آغاز انتقال اشیاء وآثار موزه قدیم به موزه جدید این تالار به تخت طاووس و تاج کیانی اختصاص داشت . طرح و معماری تالار سلام و تالار آینه و سرسراها و حوضخانه های مربوط به آن بوسیله حاجی ابوالحسن معمار باشی عهد ناصرالدین شاه ملقب به صنیع الملک انجام گرفته و مباشرت بنائی آن با میرزا یحیی خان معتمد الملک وزیر بنائی بوده است.

ساختمان تالار با آن که در حدود سال ۱۲۹۴ ه.ق پایان یافته بود ولی تزئینات و آینه کاریها و گچ بریهای آن تا سال ۱۲۹۹ ه.ق ادامه داشته است. و به دلیل تابلو نقاشی رنگ و روغنی که کمال الملک از آن تهیه کرده و همچنین موقعیت و زیبایی آینه کاری های سقف و دیوارهای آن معروف است.

فضای تالار آیینه به دلیل تزیین با هنر آینه کاری و با وجود نور همیشه با بازتاب نور مواجه است و هنر آیینه کاری باعث شده که فضا بسیار ملطف و با ابهت بشود و تاثیر خوبی می_تواند بر مخاطب خودش داشته باشد و بازدیدکنندگان را به خود جذب کند همواره مخاطبان این فضا با بازدید از آن به میزان بسیار،از لذت بصری و روانی فضای آن بهره می برند.

یافته های تحقیق

در آینه کاری ایرانی یک فضای بزرگ متکثر و خارج از مرکز به چشم می خورد و همین تصور، سطح پیوسته ای را در ذهنمان ایجاد می کند. روند کار از شکل های هندسی آغاز می شود. این شکل ها از طریق محاسبه و برحسب روابط و تناسبات ریاضی سازمان می یابند. بازتاب شکل های هندسی حاصل از تحلیل فرم و فضا به گونه ای است که احساس فرورفتگی و برآمدگی را توأمان ایجاد می کند. اگر در مقابل دیوار آینه کاری شده بایستیم احساس خواهیم کرد که درون آن کشیده شده ایم .

محتوای شکلی این دیوار نگاره را «فرم های کوچک هندسی و فرم های ساده شدهٔ طبیعی تشکیل داده اند و عناصر شکل ساز درچنان ارتباط متناسبی به هم پیوند یافته اند که انگار با علم اعداد ساخته شده اند. این رشد شفاف در سراسر نگاره گسترش یافته شبکهٔ ظریفی از خط ها از چپ به راست و از بالا به پایین کشیده شده و به این ترتیب چهار چوبه پنهانی پدید آمده است که در تشکیلات ممتازش فرم ها در نظم از پیش تعیین شده ای جا گرفته اند»(هافتمان، ۱۳۸۵ :۲۵۱).

آینه کار به منظور خلق جهان جاودانی خویش، اشیاء را از محیط معمولشان به محیط درون آینه ها انتقال می دهد تا تکان ناشی از حضور غیر معمولشان در محیط جدید ایجاد ابهام کند. وی طرحی هندسی از خطوط عمودی، افقی و مورب را روی دیوار سامان می دهد که هر لحظه در پی حرکت نگاه بیننده، موج جدیدی از کنش بصری را به وجود می آورد و تجربهٔ جدیدی از مشاهده اثر را باعث می شود.«این به تجربهٔ کسی شباهت دارد که شکل های یک منظره را یکی یکی درک می کند و ابعاد نسبی اشیاء به جای آنکه تا ابد به وسیلهٔ یک پرسپکتیو تک نقطه ای یا دو ً نقطه ای مانند آنچه معمولا در یک عکس می بینیم تثبیت شده باشد تغییر پیدا می کند»(گاردنر، ۱۳۷۸ :۶۰۰) بنابراین به نظر می رسد که در آینه کاری به دامنهٔ دید، یعنی آنچه که ما در یک لحظه می توانیم ببینیم، توجه شده است. که بازتاب نور با ابعاد کوچک در هر لحظه و جایگاه خاص در فضا به چشم انسان برخورد می_کند به طوری که چشم انسان از آن خسته نخواهد شد و بلکه همواره برای او تازگی دارد و با هر بازتاب نور به چشم خود گویا تابشی از نور خداست که از هر طرف به او می خورد و لطف و عظمت خداوند است که با نور در فضا ایجاد شده و با عمق فضایی بیشتری که آینه ایجاد می_کند فضایی لطیف و نورانی ایجاد می_شود.

نتیجه گیری

نتایج حاصل از پژوهش نشان میدهد که تزئینات سرشار و غنی از الوان و فرمها در اماکن مذهبی همچون مساجد، آرامگاهها و بقعه ها در سرزمین های اسلامی هویتی خاص به آنها می بخشد. بنابر این میتوان گفت هدف از تزئینات آینه کاری در معماری اسلامی علاوه بر زیبایی، القای مفاهیمی چون نظم و وحدت وجودی است که در قالب نقوش هندسی و انتزاعی دیده می شود.همچنین در پژوهش فوق پس از اشاره_ای به هنر آینه کاری در تاریخ و زمان معماری معاصر و دیدگاه معماری سنتی و اسلامی به آن، به چگونگی تلطیف فضای معماری تزیین شده با هنر آیینه کاری پرداخته شد.

آیینه کاری از هنرها و ابتکارات معماران ایرانی در تزیین بنا است که معماران با کاربرد آیینه در ابعاد کوچک و با هندسه ای که با کنار هم قرار دادن همین قطعات کوچک درکار هم نظمی بزرگ را پدید آورده و به نمایش می گذاشته_اند و برای بیشتر کردن عمق فضا و زیباتر شدن آن و تلطیف فضای معماری به کمک این عناصر کوچک بهره می جسته اند. که باعث معنویت و جذاب شدن فضا برای مخاطبان شده است. استفاده از شیشه، آینه، گچ کاری و هنرهای ظریف دیگر در تزیین و آرایه بندی فضا، تمام مالحظات زیبایی شناسی، اقلیمی و حتی شرعی را نیز شامل می شده است. نیاز به روشنایی موجب شد تا از آینه برای تزیین استفاده شود، با وجود آینه از طریق انعکاس می‌توان با حداقل نور روشنایی زیادی ایجاد کرد.

حمایت و پاسداری از گسترش و حفظ این هنر زیبا و شگفت در کنار سایر هنرهای دستی و تزیینی آشکارو ضروری است. که بر عهده جامعه معماری امروز کشور است و باید این هنر را با همان نگاه وحدت گرایانه معماران گذشته و اما با توجه به معماری امروز و در همراهی با آن به منسه ی ظهور در آورد.

منابع

۱- اعوانی، غلامرضا،(۱۳۷۵،)حکمت و هنر معنوی، تهران: گروس

۲- اکبری، فاطمه(۱۳۹۳)، جایگاه قبله در شرافت بخشی به آثارهنر و معماری اسلامی، کنگره بین المللی فرهنگ واندیشه دینی.

۳- اکبری، فاطمه،(۱۳۹۳)، جایگاه قبله در شرافت بخشی به آثارهنر و معماری اسالمی، کنگره بین المللی فرهنگ واندیشه دینی.

۴- انصاری، مجتبی،(۱۳۸۱)، تزیین در معماری و هنر ایران، دوره اسلامی با تاکید بر مساجد، مدرس هنر، دوره اول، شماره اول، پاییز

۵- بورکهارت، تیتوس،(۱۳۶۵)، هنر اسلامی، ترجمه: مسعود رجب نیا، تهران: سروش

۶- پورزرین، رضا،(۱۳۹۲)، مطالعه تطبیقی نشانه های بصری در آینه کاری ایرانی با نقاشی آپ آرت، فصلنامه علمی ° پژوهشی نگره، شماره ۲۷

۷- تقوی, ناهیده،(۱۳۹۴)، بررسی حکمت هنر آینه کاری در معماری اسلامی(نمونه موردی: خانه های قدیمی اردبیل)، کنفرانس بین المللی انسان، معماری، عمران و شهر، تبریز، مرکز مطالعات راهبردی معماری و شهرسازی

۸- جابری انصاری، میرزا حسن خان،(۱۳۲۱)، تاریخ اصفهان و ری، تهران: عمادزاده

۹- دلاور، علی؛ مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی، تهران، رشد، ۱۳۸۵، چاپ پنجم،ص۲۵۹.

۱۰- ریاضی، محمدرضا،(۱۳۷۵)، فرهنگ مصور اصطالحات هنر ایران، تهران: دانشگاه الزهرا

۱۱- سمسار، محمدحسن و ذکاء، یحیی،(۱۳۷۴)، "آینه کاری"، دایره المعارف بزرگ اسالمی، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی

۱۲- طوفان، سحر، (۱۳۶۱)، بازشناسی نقش آب در حیاط خانه های سنتی ایران، باغ نظر، شماره ۳

۱۳- گاردنر، هلن.(۱۳۷۸) .هنر درگذر زمان. ترجمۀ محمدتقی فرامرزی. تهران: آگاه.

۱۴- موسوی، بی بی زهرا و آیت اللهی، حبیب اللهی،(۱۳۹۳)،بررسی نقوش منسوجات در دوران هخامنشی، اشکانی و ساسانی"، فصلنامه علمی-پژوهشی نگره، شماره ۳۶

۱۵- هافتمان، ورنر.(۱۳۸۵) .اندیشه و کار پل کلی. ترجمۀ محسن وزیری مقدم. تهران: سروش.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی